

DOI 10.36074/logos-14.02.2025.018

ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ ЗА ВИМОГАМИ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ НАСЛІДКІВ НІКЧЕМНОГО ПРАВОЧИНУ

Абдель Фатах Анна Станіславівна¹

---

1. доктор філософії (PhD), доцент,
доцент кафедри цивільно-правових та гуманітарних дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ, УКРАЇНА
ORCID ID: 0000-0001-9494-7614

Питання позовної давності є одним із ключових у цивільному праві, оскільки воно визначає можливість судового захисту порушених прав. Позовна давність стосується встановлених законом строків, протягом яких позивач повинен подати позов або відстоювати законне право. З юридичної точки зору, це сприяє своєчасному вирішенню суперечок і гарантує, що претензії подаються, поки докази є свіжими та доступними. Метою строків позовної давності є захист відповідачів від необмеженої відповідальності та забезпечення певної визначеності та остаточності у правовідносинах.

Відповідно до глави 19 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), позовна давність поширюється на всі цивільні правовідносини, якщо інше не передбачено законом [1]. Водночас вимоги про застосування наслідків нікчемного правочину мають особливий характер, що впливає на порядок застосування позовної давності у таких випадках.

Відповідно до статті 215 ЦК України, нікчемним є правочин, якщо його недійсність прямо встановлена законом [1]. На відміну від оспорюваного правочину, який може бути визнаний недійсним лише на підставі судового рішення, нікчемний правочин вважається таким із самого початку його укладення, без потреби в судовому підтвердженні цього факту.

Нікчемні правочини є важливим поняттям у правових системах, яке характеризується відсутністю юридичної сили від самого початку. Такі операції вважаються нікчемними, тобто вони розглядаються так, ніби їх ніколи не існувало. Відсутність юридичної сили спричинена такими факторами, як незаконність, недієздатність сторін або недотримання вимог закону.

SECTION 6.

LAW AND INTERNATIONAL LAW

Проте наслідки недійсності нікчемного правочину можуть бути застосовані лише за рішенням суду. Це підтверджується положеннями частини п'ятої статті 216 ЦК України, яка встановлює, що суд може застосувати такі наслідки як за вимогою зацікавленої особи, так і за власною ініціативою.

Основними наслідками недійсності нікчемного правочину є: двостороння реституція (повернення сторін у первісний стан); відшкодування збитків; інші заходи правового захисту, визначені законом [1].

Позовна давність у цивільних правовідносинах встановлює строк, протягом якого особа може звернутися до суду для захисту своїх прав та інтересів. Відповідно до статті 268 ЦК України, загальне правило полягає в тому, що позовна давність поширюється на всі цивільні правовідносини, крім випадків, визначених законом [1].

У частині третій статті 261 ЦК України закріплено, що перебіг позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину починається з моменту, коли таке виконання розпочалося [1]. Це положення є спеціальною нормою щодо загального правила, яке встановлює початок перебігу позовної давності з моменту, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права.

Однак, коли йдеться про нікчемні правочини, питання позовної давності стає дискусійним, оскільки нікчемність правочину означає, що він не створює юридичних наслідків із самого моменту укладення. Водночас, вимога про застосування наслідків нікчемного правочину може бути заявлена будь-якою зацікавленою особою та потребує судового розгляду. У зв'язку з цим виникає питання: чи підлягають такі вимоги позовній давності та з якого моменту вона починається?

Для різних категорій осіб початок перебігу позовної давності може бути визначений по-різному. Для сторін нікчемного правочину (або їх правонаступників) позовна давність починається з моменту виконання правочину, оскільки вони безпосередньо беруть участь у його реалізації. Для інших зацікавлених осіб (наприклад, кредитори, спадкоємці, органи державної влади) позовна давність починається з моменту, коли така особа дізналася або могла дізнатися про існування нікчемного правочину. До такого висновку дійшов Верховний Суд у постанові від 21 вересня 2022 року у справі № 38/16768/19 вказав, що особи, які не є сторонами нікчемного правочину, можуть не знати про його існування, і тому для них перебіг позовної давності починається з моменту, коли вони дізналися або могли дізнатися про порушення свого права [2].

На вимоги про застосування наслідків нікчемного правочину позовна давність поширюється, якщо законом не передбачено інше. Зокрема, у судовій практиці розглядалися випадки, коли суди застосовували позовну давність до

таких вимог, якщо позивач не довів, що він не міг раніше дізнатися про факт укладення нікчемного правочину або його виконання.

Аналіз судових рішень свідчить, що суди, вирішуючи питання про застосування позовної давності, враховують обставини кожної конкретної справи. У справі № 753/6230/22, яка розглядалася Верховним Судом у 2025 році, було встановлено, що договір іпотеки, укладений у 2015 році, мав усі ознаки нікчемності. Позивач (правонаступник іпотекодавця) звернувся до суду у 2022 році з вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину, але відповідач заявив про застосування позовної давності.

Суд першої інстанції дійшов висновку, що вимога позивача носить негаторний характер, а тому позовна давність до неї не застосовується. Проте апеляційний суд скасував це рішення, зазначивши, що вимога позивача фактично стосується застосування наслідків нікчемності договору іпотеки, а тому до неї має застосовуватися позовна давність.

Верховний Суд, розглядаючи касаційну скаргу у цій справі, зазначив: позовна давність поширюється на вимоги про застосування наслідків нікчемності правочину за загальним правилом; перебіг позовної давності починається з моменту виконання нікчемного правочину (для сторін угоди) або з моменту, коли зацікавлена особа дізналася або могла дізнатися про його існування; не всі вимоги щодо нікчемних правочинів є негаторними, і до більшості таких вимог позовна давність застосовується [3].

Судова практика свідчить, що така вимога не є негаторним позовом. Це означає, що позовна давність до неї поширюється. Зокрема, Верховний Суд у своїй постанові від 16 червня 2021 року у справі № 554/4741/19 підтвердив, що положення статті 253 ЦК України про загальний порядок обчислення строків застосовуються до всіх випадків визначення початку перебігу позовної давності [4].

Висновки. На підставі аналізу законодавства та судової практики можна зробити такі висновки: позовна давність поширюється на вимоги про застосування наслідків нікчемного правочину, якщо інше не передбачене законом; початок перебігу позовної давності залежить від суб'єкта, який подає позов; судова практика підтверджує необхідність аналізу всіх обставин справи при визначенні моменту початку перебігу позовної давності.

Таким чином, питання позовної давності у справах про нікчемні правочини залишається актуальним та потребує глибокого аналізу правових норм і судових рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс України № 1618-IV (2025) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

SECTION 6.

LAW AND INTERNATIONAL LAW

- [2] Постанова суду № 638/16768/19 від 21.09.2022 про застосування наслідків нікчемного правочину. (б. д.). ipLex Судові рішення. <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=106404119&red=10000342f338b563b5d3cf545cf6c41e65711b&d=5>
- [3] Єдиний державний реєстр судових рішень. (б. д.-b). Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124689279>
- [4] Постанова суду № 554/4741/19 від 16.06.2021 про визнання дій державної нотаріального контори неправомірними та встановлення факту, що має юридичне значення. (б. д.). ipLex Судові рішення. <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=97903488&red=100003d6d60b7f9628942c674c29918437d318&d=5>